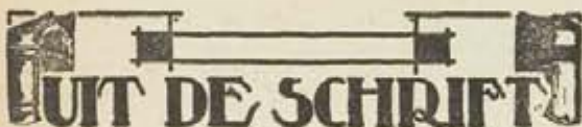

Waarom melding maken doen zien, dat het een groot en wijdevast volk was met een taai leven. Nu kan het woord refaim, vooral in dichtelijke literatuur, ook gestorvenen beteekenen. Door hiervan gebruik te maken ter verklaring van den volksnaam wordt de historische bodem verlaten. Deze „gestorvenen“ zijn dan „Heroën uit den Voortijd“. De toepassing van deze opvatting op Gen. 14 houdt natuurlijk niet in dat Kedor-Laomer met Heroën gevochten heeft, maar wel dat de auteur van Gen. 14 geen historische gegevens biedt, doch namen gebruikt, die aan sagen zijn ontleend. Hiermede wordt hem alle historisch besef ontzegd. Intusschen worden aan deze Refaim de dolmens toegeschreven. Deze dolmens leggen echter wel degelijk getuigenis af van de reële existentie hunner makers.

De Emim worden ook genoemd in Deut. 2. Ook de Zuzieten onder den vorm Zamzummiën. De berichten uit Gen. 14 en Deut. 2 zijn volkomen met elkaar in overeenstemming. In Gen. 14 vinden we de volken aanwezig, die in Deut. 2, dus ten tijde van den intocht in Kanaän genoemd worden als de vroegere bevolking. Er is geen enkele reden de historische betrouwbaarheid dezer berichten in twijfel te trekken.

Met deze weerlegging van Nöldeke's bezwaren handhaven we de historische juistheid van Gen. 14.

J. H. KROEZE.

„Veel Meesters“.

„Wordt niet in grooten getale meesters, mijne broeders, ge weet immers, dat we dan een uitgebreider vonnis zullen ontvangen.“
(Jac. 3:1*)

Jacobus' vermaning niet in grooten getale meesters te worden hangt uiteraard ten nauwste samen met de toenmalige toestanden, welke hij aantrof binnen den kring, waar hij zijn eerste lezers vond. Deze kring werd gevormd door Christenen-uit-de-Joden, die kort geleden Judea verlieten.

In hun oog was weinig zóó begeerlijk als „rabbi“, „meester“ te zijn.

Opgevoerd en opgevoed temidden van Farizeërs en Schriftgeleerden was het hem van kindsbeen bijgebracht, dat er geen schooner positie was dan die van rabbi. Eervoller loopbaan kon een zoon Abrahams zich nauwelijks denken.

Uiterlijke aanzien, dat dergelijke rabbi's genoten, bevestigde deze meening. Ze werden geëerd en ontzien en golden als leidslieden des volks.

Geen wonder, dat deze door al die „eer“ werden beneveld.

De wierook der hulde bedwelmd.

Ze gingen zichzelf heel voornaam vinden en lieten zich als rasechte „meesters“ kennen. Ze kommandeerden uit hoogten van koele voornaamheid de schare, die de wet niet kent en kenmerkten zich dikwijls door een optreden, dat geen tegenspraak duldde.

„Schijnt, dat onder Jacobus' eerste lezers de glans van dat oude ideaal nog nawerkte. Wellicht meer onbewust dan bewust poogde men iets van dergelijk Schriftgeleerdendom te willen inenten op de Christelijke gemeenschap. In grooten getale wilde men er „meester“, „rabbi“ zijn.

Niet in den weg van ordentelijke, innerlijke, wettige roeping tot het ambt van leeraar, maar uit zucht óók wat te beteekenen, uit begeerte naar een in het oog vallende plaats boven de broeders.

Gevolg daarvan was een loven en bieden van eigen prestaties en kennis, van eigen inzichten en beschouwingen, waarbij ieder het laatste woord wilde houden.

Er ontstond een meesterachtig bedillen en critiseeren, geheel gespeend aan de gedachte, dat de één den ander uitmender heeft te achten dan zichzelf en geheel vervreemd van de liefde, die dient en verdraagt.

Zelfverheerlijking vierde hoogtij.

Egoïsme trok een mooi-vroom jasje aan.

Betweterij was aan de orde van den dag.

Ieder wilde als „meester“ gerespecteerd.

De mond stond niet stil; de tong kreeg geen rust; 't was een „leeren ohne Ende“; de één wist het nog beter en dieper en vromer dan de ander. Men stak elkander, waar men maar even kon, de loef af en in grooten getale wilde men „meesters“ zijn!

Dit alles was — en is! — zóó zóndig.

Maar ook: zeer dwaas, en vooral dit dwaze, wijl uiterst-gevaarlijke, laat Jacobus zien.

„Leek zoo „mooi“, zoo „voornaam“ om leeraar te zijn.

Maar was 't zoo mooi, als het leek?

„Meester-zijn“... ja; maar dan met veel spraken. Dikwijls spreken. Telkens anderen leeren. Al maar door aan het woord zijn.

*) Vertaling van Dr. F. W. Grosheide in de serie: Korte verklaring der Heilige Schrift.

Dat schijnt gemakkelijk. Praten, spreken kan een mensch, die over een tikje bravuur beschikt, altijd en wat is een woord?

Zoo denkt de mensch.

Maar Jacobus ziet het beter. En daarom herinnert hij: „ge weet immers, dat we dan een uitgebreider vonnis zullen krijgen.“

Woorden zijn maar niet woorden.

't Is met al ons spreken iets heel ernstigs; al ons spreken is zwaar van verantwoordelijkheid.

Veel menschen vergeten dat. Ze staan daar zoo niet bij stil. Ze spreken en schrijven maar: woord na woord, zin na zin, gesprek na gesprek, artikel na artikel. 't Is als spelen ze crmce, als was het enkel een amusant tijdverdrijf; voor sommigen is 't zelfs een bron van invloed en van geld... „Hony soit, qui mal y pense“.

Maar Jezus zegt: voor ieder ijdel gesproken woord zijn wij eens rekenschap verschuldigd.

En Jacobus herinnert: des te uitgebreider vonnis.

Hoe méér een mensch gesproken heeft, des te grooter zal het dossier zijn, dat voor de hoogste rechtbank in behandeling genomen wordt en de kans op veroordeeling groeit met ieder woord.

Wie „meester“ wil zijn en zich als „rabbi“ opwerpt, vergeet de rekening niet, die hij thuis krijgen zal.

En die risico is groot. Want in véél woorden is véél zonde. Er is volmaaktheid nodig zich in zijn spreken onbesmet te bewaren. „Indien iemand in woorden niet struikelt, die is een volmaakt man, in staat om ook een geheel lichaam te beteugelen“. Daarom is het risico zóó groot. Daarom is het ook zoo dwaas „véel meesters“ te willen zijn.

Daarom: wordt niet in grooten getale meesters. Zoek niemand in ijdelheid een taak, die niet van Boven wordt opgelegd en ken verantwoordelijkheid voor uw woord, altijd, overal en het meest op het heilig erf der gemeente.

Er zij voortdurend een heiligend gebed om de onmisbare wacht voor onze lippen! Óók nu! Vóóral nu!

E.

VAN HERKSEN.

Het Handboek van Prof. Dr. A. G. Honig. (II. Slot.)

Het handboek van Prof. Honig verdient ook nog op andere punten onze opmerkzaamheid.

We denken hier niet in de laatste plaats aan dat der „algemeene genade“. Het verblijdt ons, dat Prof. Honig den naam „verbond der gemeene gratie“ („opgericht met Noach, en in hem met heel de menscheit, ja heel de schepping“) ook in één adem aandient onder den naam van „verbond der lankmoedigheid“. Daarmee is — om nu maar niet op details in te gaan — recht gedaan aan één der essentiële punten van de critiek, die in de Gereformeerde Kerken reeds lang tegen bepaalde onderdeelen van sommige gemeene-gratie-concepten is ingebracht; reeds lang vóór diegenen, die thans er over schrijven, een pen ter hand konden nemen. Het bezwaar — we hebben er indertijd in ons blad melding van gemaakt — was immers, o.m., dat uit de véle termen, die het niet-wetenschappelijke spraakgebruik der Schrift ons aan de hand doet („goedheid, geduld, lankmoedigheid, verdraagzaamheid, goedertierenheid, aphesis“) er één („genade“) bij voorkeur uitgekozen werd, en straks bij de menschen er ingehamerd werd, met dit gevolg, dat de grondgedachten, die de andere, maar op den duur verwaarloosde bijbelsche termen, toch ook aan de hand doen, in het vergeetboek kwamen. De theologische en kerkelijke samenleving zou bij ons een ander beeld vertoonen, als b.v. de opstellen over „de gemeene gratie in wetenschap en kunst“ eens waren afgewisseld met referaten over „Gods lankmoedigheid in wetenschap en kunst“. We gaan hier thans niet verder op in; het is ons voldoende, er op te wijzen, dat Prof. Honig bepaalde elementen uit het debat der laatste jaren in rekening brengt op zulk een wijze, dat we rustig hen, die ons willen binden aan particuliere meeningen, verder kunnen tegenhouden in dit onprogressieve bedrijf.

Gelijke tendenz verraadt zich ook, als Prof. Honig toegekomen is aan de bekende, met het probleem der „gemeene gratie“ samenhangende kwestie, hoe men te denken heeft over het „brengen van de eer en de heerlijkheid der volkeren in het nieuwe Jeruzalem“. Dr. Kuypers heeft in zijn Gemeene Gratie daaruit heel wat conclusies getrokken, ten gunste van zijn leer, dat er „vruchten“ der gemeene gratie in den hemel straks zouden worden ingedragen. Zijn spreken van „vruchten“ is dáárom van beteekenis, omdat juist daaruit blijkt, hoezeer het begrip der „lankmoedigheid“, hoewel hij in het begin van zijn behandeling er den nadruk op legt, toch langzamerhand aan zijn veldheersblik zich onttrekt. Wie van „lankmoedigheid“ spreekt, zal minder spoedig lyrische opmerkingen geven over de (positieve) „vruchten“ der lankmoedigheid, dan de verwaarloosder van dit grondbegrip den dag tegenjubelt, die „vruchten der gemeene gratie“ binnen de deur van het nieuwe Jeruzalem zal zien indragen. In „lankmoedigheid“ ligt veel meer ruimte voor de ook op de Schrift steunende, maar lang-

zamerhand uitgesloten gedachte, dat de geschiedenis een eigen plaats had ingenomen in Gods raad, dat ze noodig was voor uitvoering van dien raad, zoowel van verkiezing als van verwerping, en wat dies meer zij; we hebben dat al zoo vaak betoogd. De tuinman, die den boom spaarde, won geen vruchten aan een lankmoedigheidsboom, doch zijn lankmoedigheid liet converseerend ruimte aan de laatste vruchtjes van den historisch gewassen boom zelf. Wie daaraan indachtig is, zal zich evenals wij wel tienmaal bedenken, eer hij de al te „optimistische“ lyriek over „eer en heerlijkheid, in het nieuwe Jeruzalem ingedragen“ in wetenschappelijke vormen giet, wat Kuypers trouwens heelemaal niet er mee bedoeld heeft (hij was veel breder dan sommige zijner hedendaagsche „verdedigers“). Welnu, indertijd heb ik, dankbaar, in mijn „Wat is de Hemel“ in dezen Prof. Greijdanus geciteerd, wiens commentaar op Openbaring (Ik zal nu maar den pas verschenen derden druk der Korte Verkl. hier aanhalen) dit indragen van eer en heerlijkheid naar den TEGENWOORDIGEN tijd verplaatste. „Uit de niet Israëlische volken, uit de heidenvolken... zullen groote menigten komen... Hoogen en machtigen op verschillend terrein en van onderscheiden aard... zullen... hun macht en kennis, bekwaamheid en werkzaamheid, aanwenden tot heil, opbouw, uitbreiding van 's Heeren gemeente...“ (325). Ook wat er staat van genezing der natien „wordt gesproken van hetgeen nu geschiedt, in dezen tijd; vgl. 21:24 en 26“ (Gr. 327). — Prof. Honig nu geeft uitvoerig weer wat Prof. Greijdanus' exegese in dezen zegt, legt dat naast de uitspraken van Kuypers en Bavinck, en toont daarmee al weer, dat van alarmgeroep minder vrucht te wachten is, dan van rustig nadenken.

Ook inzake de kerk is er in Prof. Honig's werk meer dan één zaadje, dat wij met vreugde oplezen. „In den grond der zaak is de kerk niet een voorwerp van ons aanschouwen maar van het geloof“ (713). „De naam kerk, gebruikt voor dat deel der kerk, dat op aarde is, heeft dus altijd tot op zekere hoogte eene overdrachtelijke beteekenis“ (1. 1.). „Strijdende“ en „triumfeerende“ kerk zijn geen twee kerken (711). De geloovigen, die nog geboren moeten worden, zijn „het derde deel der kerk“ (1. 1.). „Bij de kerk komt het aan op de personen en ambten, die zichtbaar optreden“ (707). Als de onderscheiding tusschen zichtbare en onzichtbare kerk ter sprake komt, wordt, wat mij bijzonder verheugt, een aantal verwijzingen gegeven, waaruit blijkt, dat het toch eigenlijk heel erg zichtbaar wezen moet in de kerk (belijden, rechtvaardig zijn, en volhouden, als de valsche leiders verkeerd willen) (714). Tegen het tot twee kerken verklaren van de onzichtbare en de zichtbare kerk, of het tot twee deelen der ééne kerk verklaren er van, wordt dan ook gewaarschuwd (714). Terwijl, alweer tot mijn blijdschap, de uitdrukking „de kerk als organisme“ zóó wordt geïnterpreteerd, dat het speciaal kerkelijke, d.w.z. datgene, wat Prof. Honig zelf tot het eigenlijke van de kerk verklaard heeft, er vrijwel in teloor gaat. Tot dat eigenlijke is (zie boven) in onderscheiding van het „koninkrijk der hemelen“ gerekend, de vereeniging van personen (niet van „geestelijke goederen“). En voorts: de ambten, die zichtbaar optreden. Welnu, als Prof. Honig op bl. 716 de „kerk als organisme“ toelicht, en verklaart, wat men daaronder pleegt te verstaan, dan merkt hij, zeer terecht op, dat daar onder verstaan wordt dit en dat, en nog wat anders, maar niet wat ik zooeven aanhaalde.

En daarover verheug ik mij. Want zóó wordt ten slotte toch ook weer de arbeid van hen erkend, die tusschen kerk en (christelijken) staat en (christelijke) maatschappij de grenzen niet willen uitgewischt zien, die tegen het misbruik van de termen „de kerk als dit, en als dat“ waarschuwen (zie mijn brochure „Ons aller Moeder“), en die allen nadruk er op leggen, dat het institueeren behoort tot de primaire geloofsaandachtsdaden, die God vordert van de geloovigen.

Zoo ware meer te noemen, maar wij houden op. Het boek van Prof. Honig begroeten wij met vreugde. Het is een waardig symbool van heel het levenswerk van mijn steeds in eere gehouden leermeester en ambtsvoorganger. Gelijk ik in „De Standaard“ er eens aan herinnerde, hoe Prof. Honig in de dagen van zijn actieven dienst er tegen waakte, dat onderscheidingen oorzaak van scheiding werden, zóó is het thans ook. Als dit boek eerder verschenen was, zou het alarmgeroep van Prof. Hepp wegens Prof. Vollenhoven's bezwaar tegen het woord „onpersoonlijk“ misschien evenzeer uitgebleven zijn, als de officiële verklaring die Prof. Waterink (zie verleden week) in samenwerking met de Professoren Grosheide en Hepp heeft gepubliceerd.

Zoo geeft dit boek de vrije baan aan wie verder de gereformeerde dogmatiek ontwikkelen willen, en doet hun den dienst van vrijwaring tegen kromtrekkende voorstellingen en ondoordachte conclusies. Inzoverre is het boek nog net op tijd gekomen. Waar de één roept: een afgrond in de buurt (van nestorianisme!) (Prof. Hepp inzake onpersoonlijk), daar zegt de ander, die, ongehinderd, zijn gezegenden leeftijd bereiken mocht: misschien is 't beter, den term prijs te geven, aan welks behoud u alles schijnt te hangen?...

Er is gelukkig nog humor in deze wereld.

K. S.

Adventsprediking.

Nu de adventsprediking weer in het zicht komt, zijn er heel wat pastorieën, waarin de moeilijkheid van zulke prediking zich weer levendig zal laten gevoelen. December is één van de mooiste, en één van de moeilijkste maanden uit het predikantsleven.

Eén vt
dagen es

„U t
ling (s
stoffen
de His
baring
richtin
den Ac
bij nu
Adven
uit he
zomer,
preek.

Daar
vaart-
is nu
Adven
Ik h
gebore
Histori
tracht

Tot zo
Over
merken.

Ongety
opmerkt,
over his
Testame
daarover
is. Want
zien in
van „kol
kenning
„doorsne
tevrede
en van

Toch i
en die I
Immer
een lijn
dent), et
aangeef
ik (me s
een heel

Preekt
stoffen
histor
dan tot
aan z
verder t
van-de-p

Maar l
voorbere
zijn, stre
de punte
minder =

Dat ge

In de
sche sto
VOORbes
komstbli
Ik moet
HEEFT
tot Zijn
er mee s
bij niet
m i d d e
einden.
lossing.
niet he
verstaats
teeren“
band-2

Het va
Neem
van onz
geen an
beurd
en den
van h
neer he
beeld. A
zijn tie

Gods kind onder Gods hoede.

De onbekende dichter van Psalm 91 beschrijft voor ons wel zeer onbekende zielstoestanden. Als zijn canoniciteit hem niet beschermde, zouden wij hem zeker het stempel van oppervlakkigheid indrukken. Voor het minst zouden wij ons de opmerking veroorloven, dat hij wel zeer eenzijdig is geweest in dezen psalm. Want het is één doorlopende geloofsjubel, dien wij in dit verheven lied beluisteren. Zeker, de zanger gewaagt van menigvuldige bedreigingen. Ieder oogenblik is hij in gevaar. Het kleine hoopje dat ons in een bulletin doet schrijven: geen direct gevaar aanwezig, bestaat voor den dichter niet.

Elk strooialmpje waaraan hij zich zou kunnen vastklemmen, is weggemaaid. Elk klein duiveltje, waarvan wij soms gemoedelijk kunnen spreken, is verzwonden en voor hem staat de baarlijke duivel, de draak, de satanas! Nu is hem niets gebleven dan... de eenige God, Allerhoogst en Almachtig! Wij zouden hier een lied verwachten als van Psalm 25: duizend zorgen, duizend dooden kwelen mijn angstvallig hart.

Voor het minst zouden wij een gesprek van den dichter met zijn ziel willen beluisteren: O, mijn ziel, wat buigt g'u neder? Maar niets van dit alles, een geloof dat van geen wanklen weet, is aan het woord van den eersten tot den laatsten regel.

Wij zouden dezen psalm niet slechts eenzijdig willen noemen, maar ten eenenmale in strijd met de werkelijkheid. De vogelvanger heeft ons wel degelijk verstrikt, wij zijn er vaak ingelopen, ja, ingevlogen! Wij dwalen in de leer en wij struikelen in het leven. Wij vreezen wel, des morgens als het ochtendblad komt en des avonds bij de nieuwsberichten, des nachts als wij ons rusteloos omgooien op het bed. Ons leven wordt door vrees verteerd. Immers wij deelen in het lot der menscheit, duizenden vallen voor onze oogen, maar wij vallen mede. Tienduizenden storten naast ons neer, maar wij blijven niet staande, wij zouden willen zeggen: alles draait mij voor de oogen. Maar de psalmist zegt van den vrome: hij zet zijn voet op den nek van den leeuw en hij vertreedt den kop van de slang! Onbekende dichter, dit zijn voor ons onbekende dingen! Hebt gij u niet vergist toen gij dit lied zongt, is het wel een lied des geloofs en niet een lied van den overmoed? Een veelgeplaagd mensch zou zich kunnen stooten aan uw woord: geen plaag zal uw tent naderen! Dat is niet waar! zou hij kunnen schreeuwen, al de tien plagen van Egypte zijn tegelijk over mij en mijn huis gekomen. Of een meer bescheiden geloovige zou de conclusie kunnen trekken: dan ben ik zeker geen kind van God, anders zouden mij zulke rampen niet kunnen overkomen.

Ten slotte hebben wij nog een andere schuilloopgraaf om ons ongelooft in te bergen: dan spreken wij van Uebermensen in het koninkrijk Gods voor wie zulke bijzondere bewaeringen zijn en scheuren practisch dezen psalm uit den Bijbel van een „gewoon” mensch.

Toch, deze psalm is Woord van God aan allen, die gelooven. Het is geen lied voor engelenstemmen noch voor heldentenoren uit en onder de geloovigen. Het is een lied voor uw huisorgel, voor uw Christelijke Radio, een lied hammaaloth voor elken pelgrim naar Jeruzalem. Wat is het geheim van dezen geloofsjubel? Eenvoudig dit, de zanger is begonnen waar men beginnen moet, bij God! Hij heeft God de plaats gegeven, die Hem toekomt, de eerste plaats. Als wij God de eerste plaats geven, zal dit blijken de eenigste plaats te zijn, naast Hem is er ruimte voor niemand. Wij hebben helaas een andere instelling, wij willen meestal uit den nood opklommen tot God. Wij spreken en schrijven van den machtigen Duitser, wij zingen en preeken van de geweldige problemen en het sterke ongelooft. Dan willen wij zoeken naar een nog sterkeren God. Ildel pogen, zulk een God is er niet, naast machtige menschen en geweldige dingen is er voor een al machtige geen plaats. Als het geloof gelooft gaat, begint het anders te spreken. Het begint te zeggen: Allerhoogste en Almachtige! Herhaal, mijn ziel, dat duizendweren, herhaal het toch van uur tot uur! Die andere inhoud van ons denken, die geloofsinhoud, brengt ook een andere gemoedsstemming te weeg. O neen, dan cijferen wij de oordeelen niet weg, dan zien wij de oordeelen voor het eerst van ons leven. Inplaats van onze menschkundige redeneeringen komt het geloovig profeteeren: U w golve en Uw baren gaan over mij heen, U w raad wordt vervuld. Maar in het vaste geloof dat onze Heere Jezus Christus Zich den vollen toorn Gods heeft toegeëigend, spreek ik dien God der Wrake, Die blinkende verschijnt, vrijmoedig aan als mijn toevlucht, mijn burg, mijn God. En in de grootste smarten, blijven onze harten in dien Heer gerust.

N. B.

Eén van onze lezers-predikanten nu schreef mij dezer dagen een brief, waaruit ik het volgende citeer:

„U hebt keer op keer geschreven over de behandeling (de homiletische behandeling) van historische stoffen uit het Oude Testament en de betekenis van de Historia Revelationis (de geschiedenis der openbaring, K. S.) te dezer zake. Ik tracht ook in deze richting over genoemde stoffen te preeken. Doch in den Adventstijd komt heel sterk jaar op jaar de vraag bij me op: wat is nu nog het specifieke van de Adventsprediking? Als ik over een historischen tekst uit het Oude Testament preek, bijv. midden in den zomer, denk ik bij mezelf: dit kon wel een Adventspreek zijn.

Daar U nu over Kerst-, Lijdens-, Paasch-, Hemelvaart-, en Pinksterprediking reeds hebt geschreven, is mijn vraag: Wilt U ook eens iets zeggen over Adventsprediking?

Ik hoop, dat U verstaat, hoe deze vraag bij mij geboren is juist omdat ik wat U schreef over de Historia Revelationis bij mijn prediking in rekening tracht te brengen.”

Tot zoover de brief, waarvoor mijn dank.

Over de zaak zelf zou ik het volgende willen opmerken.

Ongetwijfeld heeft mijn correspondent gelijk, als hij opmerkt, dat elke preek, die hij in den zomertijd houdt over historische (en ook andere) stoffen uit het Oude Testament, en die dan rekent met hetgeen in ons blad daarover geschreven is, in zekeren zin „adventspreek” is. Want zij spreekt over den Christus, heeft Hem laten zien in Zijn komen tot de wereld, heeft dus het begrip van „komen”, en van den „komenden Christus” tot erkenning gebracht en helpen brengen. En, — bij de „doorsnee-adventspreeken” is het gros der hoorders al tevreden, wanneer met die leerelementen van de „komst” en van den „komenden” Christus gerekend is.

Toch is er wel degelijk verschil tusschen die zomer- en die Decemberpreek over oud-testamentische stoffen.

Immers, als ik den weg der openbaring voorstel door een lijn (oppassen anders voor die figuurtjes en beelden!), en bepaalde historische momenten van dien weg aangeef door puntjes op die geteekende lijn, dan krijg ik (me slechts tot enkele voornaamste feiten bepalende) een beeld als volgt:

A	—	Schepping
B	—	Moederbelofte
C	—	Seth
D	—	Henoch
E	—	Zondvloed
F	—	Abraham
G	—	Jozef
H	—	Sinaï
I	—	Jozua
J	—	David
K	—	Jesaja
L	—	Ballingschap
M	—	Zerubbabel
N	—	Boodschap aan Zacharias
O	—	Boodschap aan Maria, Jozef
P	—	Geboorte van Christus
Q	—	Doop en Aanvang arbeid
R	—	Lijden
S	—	Goede Vrijdag
T	—	Paschen
U	—	Hemelvaart—Pinkster
V	—	Aanvang „1000” jaren
W	—	Voleinding „1000” jaren, Antichrist
X	—	Wederkomst

Preekt men nu over één van de historische stoffen uit het Oude Testament, dan kan, aangezien de historie gedurende die periode niet verder komt dan tot aan punt N, de prediker, als hij zich strikt aan zijn stof houdt, Gods komen in Christus niet verder tekenen dan in zijn gekomen-zijn-tot-aan-één-van-de-punten-tusschen-A-en-N.

Maar in de adventsdagen van December, die practisch voorbereidingsdagen voor het Kerstfeest geworden zijn, strekt zich de belangstelling allereerst uit naar de punten N—Q, en vervolgens (maar dan is 'al weer minder scherp) N—X.

Dat geeft al dadelijk een niet gering onderscheid.

In de gewone (de zomer-)preeken toch over historische stoffen uit het O.T. is het EIGENLIJKE doel geen VOORbereiding op wat nog komen moet, geen „toekomstlijk” derhalve, doch preciese PLAATSBEPALING. Ik moet weten, wat God daar en daar, toen en toen, HEEFT gedaan in het proces der komst van den Zoon tot Zijn vleeschwording (met inbegrip van alles, dat er mee samenhangt). De vleeschwording is daarbij niet eens de hoofdzaak, want ook deze was slechts middel ter bereiking van zeer veel bepaalde doeleinden. Het gaat dus om heel Gods werk ter verlossing. In die zomerpreeken is derhalve profeteeren niet het doel, wanneer men tenminste onder dat woord verstaat: toekomst-aanwijzing. Wel is daar het „profeteeren” bedoeld in den zin van: rechte-in-verband-zetting.

Het verschil is groot.

Neem maar weer een voorbeeld. Wat was de bedoeling van onze door inzender bedoelde artikelen? Feitelijk geen andere dan deze: vertel precies, water gebeurd is, zooals zich dat voor de door het Woord en den Geest geopende en gescherpte oogen van het geloof heeft voltrokken. Namelijk, wanneer het gaat over historische stoffen. Nu ons voorbeeld. Als ge over den kleinen Napoleon, gekomen tot zijn tiende levensjaar, zoudt willen geven „opening”

eener (onderstelde) aan Napoleon gewijde volmaakte profetische biografie, dan zoudt ge knoelen, en maar tijd vermorsen, als ge — wat heel wat preekers vroeger en hier en daar ook nu voor gewoonte namen — de menschen bezig zoudt houden met het merk schoenen, dat het ventje droeg, de straat, waarop het slaapkamertje uitzag, de kleur van de bloemen op zijn verjaardag, om dan niet verder te zien. Maar goed zoudt ge over hem spreken, als ge aantoonde, hoe op dien leeftijd zijn heele mensch, lijf en geest, bekwaamd werd tot zijn latere levenswerk. Misschien dat dan zelfs die schoenen betekenis krijgen; en, als die onderstelde goede biografie heusch de moeite genomen had, er over te spreken, dan hebben ze inderdaad hun betekenis. Die schoenen heeft hij dan misschien vergeleken met generaalschoenen, zwaar beslagen (ik hoop, dat ik geen cultuurhistorischen blunder sla, zoo ja, dan hindert het nog niet). En in die straat heeft hij misschien ruimte gehad voor het opstellen van denkbeeldige legercolonnes. En die bloemenkleur heeft hem misschien associaties gewekt aan de kleur van de zee, die Corsica omspoelt, en aan wat er wel zou groeien weg in vreemde landen, en in de steppen van Siberië. Ieder, die over dien knaap en zijn bijzonderheden zoo spreekt, zou dan het eigenlijke treffen. Hij zou preciese plaatsbepaling geven, zorgvuldige in-verband-zetting.

Maar als zijn taak was, Napoleon's bruidsdagen te tekenen, of de gedetailleerde voorbereiding van zijn grootsten veldslag, dan zou de stof beperkt zijn. De methode van behandeling der stof bleef gelijk; maar de stof zou verschillen.

En zoo staat het nu óók met die zomer- en die Decemberpreeken. Methode gelijk. Stof verschillend. Stofkeuze in den zomer breed. In December beperkt.

We hebben dus in heel het Oude Testament, en in heel het Nieuwe Testament te doen met Gods komen in Christus. Maar de punten van den weg, die zijn verschillend. Wie over punt B, C, D, E, F, G, H, I, J, K, L, M preekt, moet geen moeite doen om het allemaal heen te wringen speciaal naar punt P. Waarom zou dat? Primo heeft de predikant al moeite genoeg, om elk van die punten B—M goed te belichten, d.w.z. het licht, dat God daar ontstak, op te vangen en door te geven; hij hoeft zich heusch geen andere moeiten op den hals te halen. Maar secundo: waarom zou hij in een preek over de punten B—M nu alles op punt P (de geboorte) zetten, waarom speciaal op dat ééne punt de aandacht vestigen? Dat heele punt P is immers niets, zonder den heelen langen weg A—X, waarop het door den God der geschiedenis geplaatst is. En het is zeker niet belangrijker dan de punten Q—X. Omgekeerd: voor zoover het vervolg altijd belangrijker is, bij God, dien volkomen Werkmeester en Werkvleinder, dan het begin, of het midden, voorzóóver zijn de punten Q—X allemaal belangrijker dan punt P. Een prediker, die dus in de zomerpreeken elk punt tusschen B en M met geweld heenwringt alleen maar naar punt P, die doet zijn taak geweld aan. Die loopt gevaar, ondanks al zijn in December hem scherp voor oogen staande gevaren van kerstomantiek, toch weer „in den zomer” in de kapitale zonde van die kerstomantiek te vervallen: want hij wringt alles naar dat ééne punt P toe, als ware dat toch eigenlijk mooier en katastrophaler dan Q—W. Als hij „in den zomer” elk van de punten van den weg tusschen A en M scherp laat zien in hun strikte, hun eigenlijke betekenis, dan heeft hij zijn zomer-taak volbracht. Dan zal meteen het verband tusschen elk ééne punt en al de punten van A tot en met X zijn aangeduid in die grootsche conceptie, die een goedgereformeerde preek altijd worden kan, als ze den steilen weg maar opgaat, dien onze artikelen, bovenbedoeld, wezen.

Maar in de adventsweken gaat het speciaal over punt P en de naastbij liggende. In December gaat het wel degelijk speciaal over de vleeschwording, hetgeen wij hierboven ontkenen voor wat de punten B—M betreft.

Natuurlijk zitten we allemaal verlegen met het feit, dat het kerkelijk jaar zoo gebrekkig is ingericht. Feitelijk missen we een advent, laat ons zeggen, midden in den nazomer, voor Christus' tweede komst, een advent voor de punten W en X. Als we niet zeven weken hadden gereserveerd voor het lijden (wat natuurlijk veel te veel is, vergeleken met wat Christus VERDER NOG DEED OF DOET), dan zou de beperkte stof van de December-adventsdagen scherper in haar begrenzing voor de aandacht staan. En als we niet zoo met het duizendjarig rijk hadden te tobben, zou het ook beter zijn.

Ziehier enkele algemeene opmerkingen. Als ik plaats heb (ik heb niet), ga ik nog een poosje doorpraten over dit thema.

K. S.

Statistiek der Geref. Kerken in Nederland. (I.)

Wie een poging wil doen, betrouwbare statistische gegevens betreffende onze Gereformeerde Kerken te verkrijgen, om vervolgens daarop positieve conclusies te bouwen, ondervindt, dat de ten dienste staande bouwstoffen onvoldoende zijn, om het bouwwerk van het denken te voltooien.

Twee bronnen staan ons ten dienste. De eerste is deel III van de publicatie der volkstelling 1930, handelend over de kerkelijke gezindten. En de tweede is het Jaarboek der Gereformeerde Kerken in Nederland, uitgegeven Oosterbaan en Le Cointre te Goes.

Laat ons nagaan, wat deze bronnen ons bieden.

De Rijkspublicatie welke de bevolking beschouwt naar de kerkelijke gezindten, deelt ons mede, dat op 31 December 1930 tot de Gereformeerde Kerken behoorden: (Zie vervolg op blz. 60.)

	Mannen	Vrouwen
Ongehuwden	185.247	186.651
Gehuwden (inclusief gescheidenen van tafel en bed)	116.514	122.108
Gehuwd geweest zijnde	9.451	18.400

Totaal 311.212 327.159

of totaal 638.372 personen. (Totaal 1 hoger dan specificatie.)

Ingedoeld naar den leeftijd, geeft de statistiek de volgende cijfers:

Geboren	Leeftijd	Mannen	Vrouwen	Totaal
1930-1921	tot 10 jaar	73.019	69.681	142.700
1920-1911	10 tot 20 jaar	63.798	61.445	125.243
1910-1901	20 tot 30 jaar	52.905	56.029	108.934
1900-1891	30 tot 40 jaar	39.256	44.779	84.035
1890-1881	40 tot 50 jaar	30.204	34.981	65.185
1880-1871	50 tot 60 jaar	24.204	28.121	52.325
1870-1861	60 tot 70 jaar	16.948	19.293	36.241
1860-1851	70 tot 80 jaar	8.477	9.831	18.308
1850 en daarv.	80 j. en ouder	2.402	2.999	5.401

311.213 327.159 638.372

Rekening houdende met de gepubliceerde gegevens der vorige volkstellingen, kunnen we nu de volgende vergelijkende overzichten opstellen:

Toename der bevolking van Nederland en van het ledental der Geref. Kerken.

	A. Bevolking Nederland	Toename in % sinds 1899	Leden Geref. Kerken	Toename in % sinds 1899
31 Dec. 1899	5104.137		361.129	
31 Dec. 1909	5858.175	14,77	491.451	36,09
31 Dec. 1920	6865.314	34,50	571.834	58,35
31 Dec. 1930	7935.565	55,47	638.372	76,77

	B. Bevolking Nederland	Leden Geref. Kerken
Toename per ultimo 1909 in procenten van 1899	14,77	36,09
Toename ultimo 1920 in procenten van 1909	17,19	16,36
Toename ultimo 1930 in procenten van 1920	15,59	11,63

Kunnen wij nu dit cijferbeeld als betrouwbaar materiaal aanvaarden? Ik meen deze vraag ontkennend te moeten beantwoorden. De sterke toename van 1899 op 1909 is onwaarschijnlijk, in deze jaren deed zich geen bijzondere gebeurtenis voor, welke deze toename zou kunnen motiveren. En ook de vrij sterk gedaalde procentuele vooruitgang van 1930 op 1920 is evenmin acceptabel.

Daarbij dient ook aandacht geschonken aan de sterke verschillen tusschen de volkstellingscijfers en die van ons Jaarboek. Om niet te uitvoerig te worden, geven wij alleen deze cijfers:

	Ledenaantal Gereformeerde Kerken. Volgens de cijfers der volkstelling	Volgens het kerkelijk Jaarboek
Ultimo 1920	571.834	499.258
Ultimo 1930	638.272	569.145

Beide malen een verschil van rond 70.000 leden, welke de volkstelling meer geeft dan ons Jaarboek.

Men kan slechts gissen naar de oorzaken dezer verschillen. Stellig noemen zich velen Gereformeerde en geven zich op tot de Gereformeerde Kerken te behoren, die inderdaad op onze ledenlijsten niet voorkomen. Het misbruik door allerlei groepen van den naam „Gereformeerde“ werkt op de statistiek funest. En de deskundigheid ter zake van de tellers, die van voorlichting moeten dienen, is gewoonlijk gering.

Slechts één gegeven der bevolkingsstatistiek is m.i. hier bruikbaar, en wel de indeeling der bevolking naar de leeftijden, waaruit de meerdere of mindere kinderrijkdom der verschillende gezindten kan worden afgeleid. Het volgende vergelijkende overzicht geeft daarvoor een beeld.

	Cijfers per 31 Dec. 1930	Totaal aantal personen (a)	Waarvan b in 10 jaar (b)	van a in procenten
Nederlandsch Hervormd	2.732.333		494.557	18,10
Roomsche Katholieke	2.890.022		698.539	24,17
Gereformeerde Kerken	638.372		142.700	22,35
Nederlandsch en Portugeesch Israëlieten	111.917		15.234	13,52
Geheele Nederlandsche bevolking	7.935.565		1.675.248	21,11

Uit deze cijfers mag worden geconcludeerd, dat, althans per ultimo 1930, de Gereformeerden wat het

kinderaantal betreft, achterstaan bij de Roomsche Katholieken, welke een beduidend hooger percentage geven, doch dat zij 1,24 % uitgaan boven het gemiddeld kinder-cijfer der geheele bevolking.

Hoe deze kindercijfers per ultimo 1937 zijn, is onbekend. Met vrij groote zekerheid kan echter worden verwacht, dat de cijfers der volkstelling 1940 een belangrijk ongunstiger beeld zullen bieden, daar het algemeene geboortecijfer in ons land, dat zich voor 1930 op 23,12 per duizend stelde, in 1937 tot 19,8 per duizend is gedaald.

Gaan wij thans na, welke gegevens betreffende onze kerkelijke bevolking geboden worden door het Jaarboek onzer kerken.

We zouden daarbij gaarne ook de cijfers der provincies in onze beschouwing willen betrekken, welke inderdaad van betekenis zijn. Doch, om niet te uitvoerig te worden, volstaan we met de totaalcijfers der gereformeerde kerkelijke bevolking van ons land nader te bezien.

Daartoe moge de volgende staat dienen, welke uit de Jaarboekcijfers is afgeleid:

Ledenstatistiek volgens het Jaarboek.

Jaar	Aantal bel. leden	Toename sinds den vorigen datum in %	Aantal doop. leden	Toename sinds den vorigen datum in %	Doop. leden in % v. taant. leden
1920	225.935		273.323		54,75
1925	251.861	25,926	288.934	15,611	57,1
1930	274.064	22,203	295.081	6,147	2,13
1935	303.181	29,117	307.582	12,501	4,24
1937	315.238	12,057	311.639	4,057	1,32
1920	225.935		273.323		
1937	315.238	89,303	311.639	38,316	14,02

Nu moet ten opzichte dezer cijfers eveneens in het oog worden gehouden, dat zij niet geheel nauwkeurig zijn te achten. Het Jaarboek deelt mede, dat de statistische tabel berust op de door de kerken verstrekte cijfers, terwijl voor de kerken, die geen opgave zonden, de oude cijfers zijn genomen. Doch we meenen, dat over het geheel genomen, de cijfers bruikbaar zijn, een vrij juist beeld vertoonen en ongetwijfeld meer betrouwbaar zijn dan die der Rijksstatistiek.

Wat zien wij nu uit deze cijfers?

De geringe toename van het aantal doopleden in verhouding tot dat der belijdende leden springt in het oog. Terwijl de belijdende leden in 17 jaar met bijna 40 pct. toenamen, is het aantal doopleden met slechts 14 pct. toegenomen. Uiteraard wijst dit cijfer niet uitsluitend op de verminderde geboorten; voor de jaren van 1925 tot 1930 is, zowel bij belijdende leden als doopleden, de invloed van het uitdreden der Geelkerken-groep op te merken; ook keeren meerderen aan de kerk den rug toe; de toename van den gemiddelden levensduur der bewoners oefent eveneens invloed op de cijfers; doch het verschil van 26 pct. moet, dat kan met zekerheid worden geconstateerd, toch wel in hoofdzaak aan het geringer nataliteitscijfer worden toegeschreven.

De samenstelling onzer kerkelijke bevolking vertoont hetzelfde beeld als dat onzer landsbevolking. Einde 1920 waren van de 6.865.314 inwoners van ons land er 3.534.980, of 51,49 pct. onder de 25 jaar, ultimo 1937 telde men 8.639.539 inwoners, waarvan er 4.191.852, of 48,52 pct. jonger dan 25 jaar waren. En bij onze kerken is voor de eerste maal, bij het einde van 1937, het doopledental tot beneden de helft van het totaal der leden gedaald.

Duidelijke taal spreken de onevenredige cijfers betreffende de toename van de aantallen belijdende- en doopleden. Vrij gezond zou de toestand zijn, indien de toename voor beide groepen relatief nagenoeg gelijk zoude zijn. Nu echter over de beschouwde 17-jarige periode een zóo belangrijk toenameverschil moet worden geconstateerd, zijn de cijfers ongunstig te achten.

Indien dit proces doorwerkt, dan zal voor onze kerken hetzelfde gelden als voor de landsbevolking: de levensduur moge zij toegenomen, het stervensmoment komt zeker.

Het sterftecijfer, dat in 1937 voor ons land 8,8 per 1000 inwoners bedroeg, en reeds eenigszins boven het laagste punt, 8,4, uitgaat, zal binnen nog weinig jaren verder moeten stijgen en steeds kleiner verschil gaan vertoonen met het geboortecijfer, dat voor 1937 19,8 per 1000 inwoners bedroeg. Het doode punt is dan niet ver meer verwijderd.

En met droefheid moet dus onze conclusie zijn, dat de oorzaken der geboortevermindering in West-Europa gedurende de 19e en de 20e eeuw, waarop wij nog

monotoon, geestdoodend, gemaakt en daardoor de arbeidsvreugde weggenomen.

Behalve deze verandering in het wezen van het arbeidsproces is er de laatste jaren gekomen een gebrek aan arbeid. Hoe monotoon de arbeid ook geworden was, hij vereischte toch nog altijd een of meer handelingen, die de totaliteit der persoonlijkheid opvroegen, zijn denken, zijn waarnemen, zijn reageren en daardoor zijn psyche min of meer in evenwicht hielden. En hij (of zij) wiens geest in evenwicht is, is geestelijk gezond. Om deze reden betekent het wegvallen van den arbeid dan ook niets minder dan een aanslag op de geestelijke volksgezondheid. En wanneer men de werkloosheid, één van de meest ernstige gevolgen van de crisis, die de wereld sinds 1930 teistert, nader analyseert, treedt dit duidelijk aan het licht. Uitgeschakeld te worden uit het arbeidsproces toch betekent niet meer voor zichzelf, voor zijn vrouw en kinderen te kunnen zorgen. Vooral wanneer de werkloosheid lang aanhoudt leidt het steeds aangewezen zijn op steunverlening tot verlies van het zelfrespect en kweekt dit een bedenkelijk minderwaardigheidsgevoel. Een en ander heeft funeste gevolgen voor het huwelijks- en gezinsleven en daarmee voor de gemeenschap, want het gezin, door het huwelijk tot aanzijn geroepen, is nog altijd de eenheid, de cel, waaruit de maatschappij is opgebouwd.

terugkomen, ook in onze Gereformeerde Kerken, geheel of ten deele, den geestelijken achtergrond vormen van het verschijnsel der mindere nataliteit, dat óók den groei van ons gereformeerd leven bedreigt.

In een volgend artikel stellen we ons voor te bespreken, aan welke eischen een goede kerkelijke statistiek dient te voldoen.

's Gravenhage.

C. GUIJT.

De Groote Catechismus van Zacharias Ursinus. (XI.)

138. Maar waarom zijn onze werken niet de gerechtigheid, of een deel der gerechtigheid, die voor God geldt?

Omdat alle onze werken vóór de wedergeboorte zonden zijn.

En ofschoon wij na de wedergeboorte goede werken beginnen te doen, hebben zij toch, zolang wij in dit leven zijn, altijd eenig gebrek bij zich. De Wet Gods onderwerpt echter aan de vervloeking allen, die niet in alles volmaakt aan haar gelijkvormig zijn. Derhalve hoe klein ook 't deel der gerechtigheid mag zijn, dat wij aan onze werken toeschrijven, uit dezen hoefde zal het goddeloos en verminkt zijn, en daarom in 't gericht Gods niet kunnen bestaan.

139. Voorts, daar aan de goede werken zoo dikwijls tijdelijke en eeuwige belooning beloofd worden, verdienen zij dan niemant bij God?

De goede werken van geen enkel schepsel, uitgezonderd alléén de gehoorzaamheid van Christus, kunnen ook maar iets bij God verdienen. Want ofschoon wij alles zouden gedaan hebben, wat wij moesten doen, zouden wij toch nog onnutte slaven zijn, en meer verschuldigd zijn, dan door ons zou gedaan zijn; God echter zou ons niet het minste verschuldigd zijn. De belooning volgt derhalve op de goede werken volgens de Goddelijke beloften, geenszins als verschuldigd of verdiend, maar als onverdiend en uit barmhartigheid geschonken.

140. Maar indien de goede werken dan niets tot onze gerechtigheid bijdragen, kunnen wij dan gerechtvaardigd worden, ofschoon er geene in ons gevonden worden?

Geenszins.

G. B.

Hulp opleiding predikant Argentinië.

In vriendelijken dank ontving ik voor hulp opleiding predikant Argentinië:

f1.— van W. V. Jz. te Rozenburg. f3,50 van Ds H. V. te L. e.a. f10.— van L. v. W. te L. f15.— van H. de B. te R. f5.— van mej. P. J. te O. f10.— van mevr. wed. v. S. te A.

Met blijvende aanbeveling.

K. SCHILDER,

Giro 127278.

P.S. Verantwoording verleden week stond onder Persschouw.

K. S.

(Alle inzendingen, deze rubriek betreffende, aan Ds D. van Dijk, Akkerstraat 26, Groningen.)

Kleingeloof.

IV.)

In de vorige artikeltjes over bovenstaand onderwerp zagen wij, dat, wat wij gewoonlijk kleingeloof noemen, iets geheel anders is, dan wat de Bijbel met dit woord bedoelt.

Wat de Bijbel „kleingeloof“ noemt is inderdaad geloof; alleen de greep van dat geloof is nog niet wijd genoeg; de blik van dat geloof reikt nog niet ver genoeg.

Als wij spreken over „klein-geloovigen“, dan hebben wij menschen op het oog, bij wie geloof en ongelooft elkander afwisselen; of zulken, die voortdurend verkeerden in den toestand van: „ik zou het wel willen gelooven, maar ik durf niet, ik kan niet“.

1) Dit artikel moest wegens plaatsgebrek enkele weken wachten.

Wat allereerst het huwelijksleven betreft, heeft Hijmans er terecht op gewezen, dat het huwelijk niet alleen is een voortplantings- en opvoedings-gemeenschap, maar ook een arbeidsgemeenschap²⁾; de arbeid van den man staat in dienst van den arbeid van de vrouw; de arbeid van de vrouw staat in dienst van den arbeid van den man; en hun beider arbeid staat in dienst van gezin en samenleving. De arbeid is derhalve een belangrijk, integreerend deel van het huwelijk zelf en daarom zal met het ontbreken van den arbeid van den man het huwelijk zelf gevaar lopen. Bovendien: ledigheid is des duivels oorkussen; niets doen is ook een oorzaak tot zonde. Vooral op sexueel gebied komt dit tot uiting, omdat bij de werkloosheid juist de normale afleiding van de sexuele behoeften door ingespannen arbeid ontbreekt. Vandaar dat menige werkloze, den geheelen dag langs de straat slenterend, door de begeerlijkheid der oogen is verleid en van het pad der kuisheid afgleden.³⁾

Maar ook het gezinsleven ondervindt de gevolgen der werkloosheid niet uitsluitend in materieel opzicht. Het feit b.v., dat de vader leeft van de in-

2) Vgl. Geschriften van de Ned. Herv. Vereeniging voor geestelijke volksgezondheid, III, blz. 63-64.

3) Vgl. ook Dr A. C. Drogendijk: Huwelijksvragen van dezen tijd. Orgaan van de Chr. Vereeniging van Natuur- en Geneeskundigen in Nederland, 1937, afl. 2, blz. 1-2.

POPULAIR-WETEN- [SCHAPPELIJKE SCHETSEN]

Geestelijke volksgezondheid.

VII.

Verandering op cultureel gebied.

Maar niet alleen de wetenschap, ook het cultuurleven heeft in menig opzicht een verandering ondergaan.

Daar is allereerst de diepgaande verandering in aard en betekenis van het arbeidsproces, de verindustrialisering van ons gemeenschapsleven. De arbeid is verplaatst uit de sfeer van het gezin en de werkplaats naar de fabriek, het kantoorgebouw en het groote magazijn. De sfeer van rust en kalmte heeft plaats gemaakt voor die van onrust en gejaagdheid. Daarbij komt de vergaande rationalisering¹⁾ van het bedrijfsleven. Maakt dit op zichzelf reeds den arbeid in vele gevallen minder aangenaam, vooral de sterk doorgevoerde mechanisering van de industrie heeft den arbeid

1) Uitwerking van het oconomisch principe, dat gestreefd moet worden naar het grootste effect bij het kleinste offer.

Het is God en getroffen. Zelfs beeld v vinden. Ik den die zegl hulp".

Duide. Als hij heid te uit mijn mijn-gel Maar of van geloove hier he

Nog e teekend aanvaar-zeggen: Waar schen, c Gods zij De Sc En nu der gem inneemt ambtelij da men men me

Daarv leven de zijn, da des Wo Tegeli over de looven".

"half" g Wij zi

aangaal in het een soo „Och, zij hel hoeven getroost kenmerk beschou

Het g moeten dat die

lijk zijn ja, dat trederhe

Zelfs stellen a weer ni geloove het sta

Dat d te worc Zeker ellende

Maar En ev zonde t „wat zi gij het a twijfelaa

Evenr nen me iets, da

Dat onder sterken Al de zonde. Wij h

komster vrouw En geen hier on schen c andere worden de saan gaan. I meer kl zin. Wo alleen maar di houd v tot een lasten c

De or verder z.g.n. n aantal r werklo

4) De aan zelf prikkelba zij onger telijkhe neigingen vuldig s vernielen